

славіст, педагог і громад.-культ. діяч. Член "Руської трійці", один з авторів "Русалки Дністрової" (1837) і її видавець. Зак. Львів. гр.-кат. духовну семінарію і богослов. фак-т Львів. ун-ту. 1848—1864 викладач і ректор (з 1863) Львів. ун-ту, з 1867 голова Археограф. комісії у Вільні. 1833 пішки обійшов Прикарпаття, записував нар. творчість, про що розповів у спогадах "Подорож по Галицькій та Угорській Русі" (передрук — "Подорожі в Укр. Карпати".— Львів, 1993. — С.22—101). У Галичі записав бл. 10 нар. пісень, у с. Григорові (Рогатин. р-ну) — весільні обряди. Ці та ін. записи були опубліковані у 4-томному виданні "Народные песни Галицкой и Угорской Руси" (Москва, 1878). Тоді ж у Коломиї познайомився з фольклористом Г.Лькевичем (див.), збірку приповідок якого пізніше підготував до друку, та М.Верещинським (див.). За видання "Русалки Дністрової" був покараний висланням у глухе село Микитинці (Косів. р-н), де 1842—1848 був сільським священиком. Тут підготував до друку два томи зб. "Вінок русинам на обжинки" (1846—1847), написав нім. мовою статтю "Становище українців Галичини" (Ляйпціг, 1846). У жовтні 1993 в Микитинцях відкрито меморіальну дошку на честь Г. 1837 разом з А.Бельовським (див.) побував у Бубнищі. 9.III.1841 у Коломиї написав вірш "Моя доля".

Див.: Твори (К., 1982), перевидання "Русалки Дністрової" (К., 1950 і 1987), а записи нар. пісень — у кн.: "Історичні пісні" (К., 1961), "Співанки-хроніки" (К., 1972), "Ходили опришки..." (Ужгород, 1983).

Ротач П.П.

ДОЛЯ "ЛІТЕРАТУРНОЇ ПОЛТАВЩИНИ"

(Передруковано за згодою автора із видань: Бібліографія українознавства.— 1992.— Ч.1. та Архіву України.— 1969. — № 3.— С.109; 111—112; № 5.— С.108)

"Літературна Полтавщина" — це біобібліографічний словник письменників та діячів інших галузей, близьких до літератури, які народилися, тривалий час жили і працювали на Полтавщині або відвідували її, а також місцевих літературних організацій, об'єднань. Роботу над словником розпочато наприкінці 50-х рр. У 1962—1963 рр. на сторінках обласної газети "Комсомолец Пол-

тавщини" було опубліковано кілька десятків біографій (на А—В), але в скороченому вигляді і без критичної бібліографії. У 1965—1971 рр. словник друкувався в журналі "Архіви України" під назвою "Літературна Полтавщина. Матеріали до українського біографічного словника". Було надруковано 577 персоналій, але жодна стаття про літературні об'єднання, видання і т. ін. до журнальної публікації не увійшла. У словнику подавалися відомості не тільки про загальноновизнаних літераторів, а й про тих, хто не мав окремої книжки, лише активно публікувався в періодиці. На початку 1971 р. друкування "ЛП" в журналі було припинене на останній подачі (Ю—Я) через наклепницьку статтю про автора, яку опублікувала "Зоря Полтавщини" 16 січня 1970 р. В ній автора словника звинувачували в націоналізмі, зумисній тенденції затушовувати, приховувати "гріхи" ідеологічних однодумців (на прикладі статті про П.Куліша) та в збиранні матеріалів про літераторів-емігрантів (на прикладі Г.Г.Ващенко, який кваліфікувався як "петлюривець, член підпільної СВУ"). Автор цієї статті М.Пліш зробив щодо словника такий висновок: "таким творам не місце в радянській пресі". І незважаючи на звернення групи письменників і науковців (О.Дунаєвський, О.Храбровицький та ін.) з проханням завершити журнальну публікацію, редакція після звільнення з посади редактора І.Л.Бутича відмовила в публікації і в різкій формі просила її більше не турбувати.

Однак ті події не припинили роботи над словником. Весь текст у 70-х рр. було передруковано в трьох примірниках, один із них відіслано на збереження до Пушкінського дому (існувала небезпека його знищення), другий примірник — до ЦНБ, а третій став робочим і весь час поповнюється новими іменами. Звичайно, авторський рукопис значно (майже наполовину) ширший за публікацію в "Архівах України". Автор мав у себе біографії полтавських письменників в еміграції (В.Барка, О.Зуєвський, Л.Полтава, М.Орест, Н.Лівицька-Холодна, Л.Лиман та ін.), але не міг розраховувати на їх друк і не пропонував редакції. У машинописному варіанті "ЛП" є покажчики псевдонімів та криптонімів, а також залучених до праці бібліографічних та довідкових видань. При укладанні словника використано, крім того, велику кількість біографій, одержаних із перших рук, архівні та маловідомі друковані джерела, свідчення сучасників, спогади тощо.

Особливістю "ЛП" є її краєзнавчий характер, висвітлення життєво-творчих зв'язків письменників з Полтавщиною. "ЛП" я розглядаю як спробу підсумувати величезний внесок Полтавщини в скарбницю вітчизняної культури.

Незважаючи на заборону в 70-х рр. покликатися на друкований варіант словника, дослідники ним користувалися, хоч у друці

авторство й знімалося. Останнім часом деякі з матеріалів, підготовлених для "ЛП", використано при написанні статей для "Української літературної енциклопедії".

Літ.: Бамдас С. Литературная Полтава // Вопросы литературы.— 1969.— № 3; Библиограф. пособия. Литературная Полтавщина // Ежегодник Рукописн. отдела Пушкинского дома на 1976 год.— Л., 1978.

ТВЕРДОХЛІБОВ (Твердохлебов) Олександр Дмитрович (літ. псевд.: Земляк, А.Т., Хома Абищо; 1840—літо 1918) — український етнограф і фольклорист. Вивченням народного побуту займався з кінця 50-х років XIX ст. Усі сліпці-лірники і бандуристи Охтирщини та Зіньківського пов. були на обліку у Т., і від них він записав багато пісень і дум. З 1858 р. уміщував у газ. "Южный край" свої етнографічні оповідання і етюди з народного побуту. В журн. "Киевская старина" упродовж 1882—1906 рр. виступав із статтями і замітками з історії і культури краю ("Ще про Гаркушу", "Спадкоємне полковництво", "Забутий куточок Приворскля", "До історії Скельського монастиря", "Скалки давнини в Зіньківському повіті" та ін.). Його історико-етнографічні і статистичні нариси вміщувались у "Збірнику Харківського губернського статистичного комітету" та в "Харківському календарі" ("Охтирка", "Котельва", "Охтирський Святотроїцький монастир" та ін.).

Т. любив українське письменство і сам писав байки. В журн. "Наше минуле" (1918, ч.2) вміщено його вірш "Де до кого" і переклад "Парнаса" з Крилова. Багато кореспонденцій умістив у харківських часописах.

Працюючи в Охтирському повітовому училищі, Т. склав нарис історії цього закладу за цілий вік його існування, навівши цінні факти з історії освіти на Слобожанщині (про це писав Д.Багалій). У 1904 р. значну частину зібраних матеріалів дослідник передав історико-філологічному товариству при Харківському ун-ті.

Частина рукописів Т. зберігається в архіві Охтирського краєзнавчого музею ("Старосвітська масниця", про побут дрібнопомісних дворян Охтирщини; народна легенда "Полівка", записана з вуст кріпачки в 60-х роках; етнографічний етюд "З минулого і сучасного Поворскля").

Літ.: Д.Багалій, Пам'яті О.Д.Твердохлібова.—Журн. "Наше минуле", 1918, ч.2, стор.162—165; Л.И.Волис, Александр Дмитриевич Твердохлебов — краевед и этнограф.— В "Краеведческих записках" Ахтырского краеведческого музея, в.ІІІ, 1962 р., стор. 94—97.

ТЕРЕЩЕНКО Олександр Власович (1806 – 5.III (21.II) 1865) — український етнограф, літературознавець, археолог, один із перших біографів І.П.Котляревського. Нар. у Зінькові на Полтавщині в сім'ї городничого. Університетську освіту здобув у Харкові, де був учнем П.П.Гулака-Артемовського. Служив у міністерстві внутрішніх справ, був працівником Петербурзької публічної бібліотеки. Вийшовши у відставку в чині статського радника, повернувся на батьківщину і помер у м. Зінькові.

Головна його праця — "Быт русского народа" (Спб, 1848, у 7 т.). Тут уміщено чимало матеріалу з українського побуту, пісень тощо. Інші дослідження: "Насыпи могильные в Южной России" (ЖМНП, 1835), "О трудах Максима Грека" (ЖМНП, 1838), "Очерки Новороссийского края" (Спб, 1854), "Иван Петрович Котляревский" ("Основа", 1861) та ін. Ширша бібліографія публікацій міститься в "Первом дополн. к краткому биограф. словарю ученых и писателей Полтавской губ." І.Ф.Павловського (Полтава, 1913).

Друкував статті в багатьох журналах ("Сын Отечества" (1837), "Северная Пчела" (1860), "Русский Архив" (1865), "Библиотека для чтения" та ін.). Деякі твори були опубліковані після смерті.

Підтримував зв'язки з діячами української та російської культури. Два листи П.П.Гулака-Артемовського до Т. вміщено в кн. П.П.Гулак-Артемовський, Твори, К., "Дніпро", 1964, стор.219–224. Т. виявив у Полтаві архів Котляревського і перевіз його до Петербурга (в 1858 р.), де він зберігся в Публічній бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна (126 документів; тепер знах. у Полтав. музеї І.П.Котляревського).

Як етнограф був високо оцінений Пипінім в "Истории русской этнографии".

Літ.: М.Сумцов, Діячі українського фольклору, Х., «Печатное Дело», 1910, стор. 6; Терещенко, Олександр Власович.— У кн.: І.Ф.Павловский. Первое дополн. к кратк. биограф. словарю ученых и писателей Полтавской губ., 1913, стор. 43–44; А.Т.Залишко. І.П.Котляревський у критиці. — "Наукові записки" Полтавського музею І.П.Котляревського, в.3, Полтава, 1961, стор. 3–4; А.Т.Залишко, З архіву письменника. — "Наук. записки", в.1, Полтава, 1958, стор. 82–83.

ТИМЧЕНКО Євген Костянтинович (підпис.: Е.Т.; Богун; 27.X 1866–22.V.1948) — український рад. мовознавець, лексикограф і перекладач, чл.-кор. АН СРСР (з 1929). Нар. у Полтаві. В кінці 80-х років був учасником гуртка Лесі Українки "Плеяда молодих". 1919 року закінчив Київський ун-т. В 1918–32 рр. був

проф. Київського ун-ту і ВІНО, а також науковим працівником АН УРСР.

1900 р. видав зб. віршів і прози "Хвиля за хвилею" (Чернівці). Переклав українською мовою фінський епос "Калевала" (1901; 2-е вид., 1928 р., ДВУ, 302 стор.). Перекладав також окремі пісні "Калевіпоегу", твори Г.Метерлінка, В.Гюго, Мопасана та ін. Досліджував фольклор ("До питання про стосунок українських дум до південнослов'янського епосу", "Записки УНТ ім. Шевченка", т.11).

Але основні зусилля поклав на вивчення української мови. Йому належить 2-томний "Русско-малороссийский словарь" (1897—99) на 40 тис. реєстр. слів. 1905 року видав "Українську граматику"; в 1927 — "Курс історії українського язика" (перевид. 1930 р.). Основні мовознавчі праці: "Функції генетива в південноросійській мовній області" (1913), "Локатив в українській мові" (1924), "Номінатив і датив в українській мові" (1925), "Вокатив і інструменталь в українській мові" (1926), "Акузатив в українській мові" (1928) та ін. Переклав "Язикознавство" Х. Санфельда-Енсена.

Т. був співавтором і редактором першого "Історичного словника українського язика" (1930—31 рр. вийшло два випуски від А до Ж). Як діалектолог разом з К.П.Михальчуком створив "Програму до збирання діалектологічних одмін української мови" (К., 1910).

Літ. і дж.: Тимченко Євген Костянтинович. — Українська Радянська Енциклопедія, т.14, стор.402; Зіновія Франко, До скарбниці знань (З нагоди 100-річчя від дня народження Євгена Тимченка), "Літ. Україна", 1966, 1 листопада; УРЕС, т.3, К., 1968, стор.480; (Без підпису). Основні етапи розвитку мовознавчої науки. Журн."Мовознавство", 1969, № 1, стор. 3—14 (портрет — стор. 6); О.І. Дей, Словник укр. псевдонімів та криптонімів (XVI — XX ст.), К., "Наук. думка", 1969, стор. 72, 151.

ТИСЯЧЕНКО Григорій (спр. прізви. — Саливон, Григорій Дмитрович; ін. псевд. та крипт. — Н.Ч.; Т-о; Дмитренко. Гр., Василько; Технік; Тисяченко Гр.; 1886 — 23.V.1927) — український літературознавець, бібліограф і культурно-освітній діяч. Нар. у с. Мелехах, тепер Чорнуського р-ну, на Полтавщині в заможній селянській сім'ї. У 1905—07 рр. учився в приватній електротехнічній школі в м. Красноярську. Закінчивши її, працював на Південній залізниці, потім в Одесі. В 1912 р., екстерном склавши іспити за гімназію, поступив на архітектурний відділ Київського політехнічного ін-ту. В цей час друкувався в київських виданнях, зокрема, в газ. "Рада", де опубл. ст. "Похорони Комарова" (1913),

"Шевченко на Україні" (1914) та ін.

У 1917 р. завідував друкарнею "Товариства допомоги літературі і науці". Виступав у газ. "Нова рада" (ст. про історію укр. книги, 1917, ч.153). В 1919 р. працював у Всенародній б-ці України (тепер ЦНБ АН УРСР), читав лекції з історії книги. В цей час друкував в журн. "Книгар" статті: "Історія Великої Книги" (1918, ч.6), "Сторінки минулого" (1918, ч.16), "Л.М.Жебуньов. Пам'яті друга книги" (1919, ч.28). Влітку 1920 р. повертається в рідні місця.

У 1920—23 рр. працював у Лохвиці інструктором бібліотек. У 1921 р. його призначили головою Лохвицької повіткомісії по охороні пам'ятників мистецтва і культури. В 1922 р. завідував друкарнею, тоді ж видав книгу "Народний філософ-учитель Г.С.Сковорода, його життя і діла. 1722—1794". Був одним з ініціаторів побудови пам'ятника Сковороді у Лохвиці (1922 р., скульптор І.П.Кавалерідзе) та відкриття місцевого краєзнавчого музею. У газ. "Вісті" (Лохвиця) вмістив статтю "Шевченко в Лохвиці".

У 1923 р. очолив Центральну окружну книгозбірню в Лубнах, одночасно розгорнув широку діяльність як бібліограф і краєзнавець. У 1924 р. у журн. "Бібліологічні вісті" опубл. статті з історії української книги: "Триста п'ятдесят літ тому і тепер", "Науковий та реальний образ першодрукаря", а в журн. "Черволий шлях" — ст. "Початок друкарства на Україні". Були підготовлені до друку статті: "Перша на Україні українською мовою газета "Хлібороб", "Шевченко на Лубенщині", "Бібліографія лубенської преси" та ін. Збирав також матеріали до біографії А.Тесленка і вшанування пам'яті Г.С.Сковороди на Лохвиччині. Все це невідомо де ділось. У Лубнах виступав з доповідями на теми місцевої історії.

В 1927 р. Т. перейшов на роботу в Харківське вид-во "Радянський селянин", але після операції помер у Києві. Похований у Мелехах.

Літ. і дж.: А.Ніковський, Г.Д.Саливон. Спогади. — Журн. "Бібліологічні вісті", 1927, № 4 (бібліографія, портрет); Саливон Г.Д. — У журн. "Краєзнавство", 1928, № 2—3, стор.51; Ф.Максименко, Матеріали до краєзнавчої бібліографії України. К., 1930, стор. 133; І.Олійник, Сторінка минулого. — Газ. "Зоря" (Лохвиця), 1966, 22 січня, № 10, стор.3; І.Олійник, Автор книги про Г.С.Сковороду. — Газ. "Зоря", 1966, 10 березня, № 30; І.Олійник, Сівач людського тепла. — Газ. "Зоря", 1966, 9 червня, № 68, стор.3; Саливон Г.Д. — У кн.: Т.Г.Шевченко в епістолярії. К., "Наукова думка", 1966, стор. 464; Т.Я.Крестинський (Одеса) Матеріали до біографії Гр. Саливона (спогади). Рукопис. 15 грудня 1966 р. — Арх.

укл.; Використано інші матеріали, зібрані І.Я.Олійником. (с.Чорнухи). Копії — в арх. укл.; О.І.Дей, Словник укр. псевдонімів та криптонімів. К., "Наукова думка", 1969, стор.527.

Самоїленко Г.В.

НІЖИНСЬКА ФІЛОЛОГІЧНА ШКОЛА (1820—1990)

(Передруковано за згодою автора із видання: Нежинская филологическая школа, 1820—1990.— Нежин, 1993.— С. 3—4; 58—60. Переклад Сидоренка О.О.)

Ніжинська філологічна школа розпочала відлік своєї історії з 1820 р., коли в невеличкому провінційному українському містечку на Чернігівщині була відкрита Гімназія вищих наук князя Безбородька.

Думка про відкриття університету на Лівобережжі України хвилювала багатьох діячів вітчизняного просвітництва, в тому числі й графа К.Г.Розумовського, в резиденції якого — Батурині — планувалося відкриття університету (1760 р.). В кінці XVIII ст. директор Новгород-Сіверського головного народного училища І.І.Халанський розробив проект заснування університету в місті, схвалений малоросійським генерал-губернатором князем О.Б.Куракіним (обидва проекти так і не були здійснені).

Тільки на початку XIX ст., у зв'язку з рядом важливих державних перетворень, зусиллями новоствореного Міністерства народної освіти, виховання юнацтва та поширення наук була реорганізована структура всіх навчальних закладів країни. На основі "Попередніх правил народної освіти" (1803 р.) та "Статуту навчальних закладів, підвідомчих університетам" (1804 р.) вся система народної освіти стала розподілятися на чотири послідовно обумовлені ступені: найнижчий складала прихідські училища, середній — гімназії в губернських містах і вищий — університети в кожному навчальному окрузі. Особливою увагою були оточені університети як центри підготовки наукових кадрів для потреб розвитку вітчизняного просвітництва.

В країні почали виникати навчальні заклади. Величезні суми коштів були зібрані внаслідок пожертв громадськості Харківської та Катеринославської губерній на заснування Харківського університету (17 січня 1805 р.).